

УДК 94(477.74):314.745.25»1944/1946
DOI: 10.31499/2519-2035.5.2018.146630

Станіслав КОВАЛЬЧУК,
orcid.org/0000-0003-4846-4720,
кандидат історичних наук
старший викладач кафедри гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Військова академія (м. Одеса)
(Україна, Одеса),
legat-1987@ukr.net

Наталія ПЕТРОВА,
orcid.org/0000-0001-9536-4357,
кандидат історичних наук
доцент кафедри археології та етнології України,
заступник декана факультету історії та філософії
з наукової та виховної роботи,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
(Україна, Одеса),
pani_natalka@ukr.net

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ НА ОДЕЩИНІ У
1944-1946 рр.: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ЕТНІЧНИЙ АСПЕКТИ (за
матеріалами справ Державного архіву Одеської області)**

У статті на основі аналізу архівних документів зроблено спробу проаналізувати заходи, що застосовувалися радянською владою щодо українців-переселенців з західної України у 1944-1946 рр. до Одеської області. Інформація архівних документів дає підстави констатувати, що вони [переселенці] стали заручниками міждержавної радянсько-польської угоди і були добровільно-примусово переселені до південно-східних областей УРСР. Переселення західноукраїнського населення у 1944-1946 рр. з Надсяння, Холмищини, Підляшшя та Лемківщини частково вплинуло на етнічний склад ряду областей УРСР та Одеської області зокрема. У дослідженні проводиться аналіз офіційних документів, а також листи-звернення, листи-скарги переселенців до державних установ всіх рівнів, які дають можливість деталізувати процес організації переселення та розселення переселенців на нових територіях. Проаналізовані справи дають підстави для твердження, що процес переселення місцями носив стихійний та не упорядкований характер, свідчать про неготовність районної влади та місцевого населення до прийому переселенців (подекуди навіть зафіксовані окремі випадки міжетнічної ворожості, ідеологічне протистояння). Матеріали листування (скарги та звернення) переселенців свідчать про неготовність держави в умовах ведення військових дій та в перший повоєнний час забезпечити переселенців навіть речами першої необхідності.

Ключові слова: переселенці, переселення 1944-1946 рр., депортація, українці, УРСР, ПНР, СРСР, Одеська область.

Stanislav KOVALCHUK
PhD. (History)
Senior Lecturer of the Department of
Humanitarian and Socio-Economic Disciplines
Military Academy (Odessa)
(Ukraine, Odessa)
legat-1987@ukr.net

Natalia PETROVA
PhD. (History), Assistant professor of the Department of
Archeology and Ethnology of Ukraine,
Deputy Dean of the Faculty of History and Philosophy of
Scientific and Educational Work,
Odessa I.I. Mecnikov National University
(Ukraine, Odessa)
pani_natalka@ukr.net

SOME FEATURES OF ADAPTATION OF UKRAINIANS-SETTLERS IN THE ODESSA REGION IN 1944-1946: SOCIO-ECONOMIC AND ETHNIC ASPECTS (on materials of the State Archives of the Odessa region)

In modern scientific space the theme of deportation and migration of Ukrainians is investigated in the context of consideration of migration of Ukrainians from Western Ukraine to other areas of Ukrainian SSR on the basis of the Lublin Agreement of September 9, 1944 between the Polish People's Republic and the USSR. The Main thesis of the article is research of processes of adaptation, features of employment, age, professional diversity, level of education, numerical and ethnic strength of migrants and socio-economic aspects of adaptation.

In the article on the basis of analysis of the archived documents an attempt to analyse events that were used soviet power in relation to Ukrainians-migrants from western Ukraine in 1944-1946 to the Odesa area is done. Information of the archived documents grounds to establish, that they [migrants] became the hostages of the intergovernmental Soviet-Polish agreement and were voluntarily force transmigrated to the south-east areas.

The archived documents ground to establish, that migration in 1944-1946 from Natsseny, Kholmshchyna, Pidlyashshya and Lemkivshchyna partly influenced on ethnic composition of row of areas in Odesa area in particular. In research the analysis of official records, and also folias-appeals, folias-complaints of migrants, is conducted to public institutions of all levels, that give an opportunity to go into detail the process of organization of migration and resettlementof migrants on new territories.

The analysed businesses ground in order to ratify, that the process of migration carried elemental and not well-organized character placed, testify to unavailability of district power and local population to the reception of migrants (ideological opposition, are even fixed here and there).

Materials of correspondence (complaints and appeals) of migrants testify to unavailability of the state in the conditions of conduct of military operations and in the first post-war time to provide migrants even by the things of daily necessity. The complaints of immigrants to the authorities confirm not the readiness of the state and the lack of work with the local population to receive immigrants. Among the numerous complaints, we separated the three most mentioned problems that were of interest to Ukrainian settlers: the problem of resettlement in the districts of the Odessa region and receiving housing, the hostile attitude of local residents to the newcomers, the problem of employment and training immigrants in new territories. Except the subaccount of quantity of migrants and determination of districts of migration, acquires actuality of research of social and household terms and problems with that migrants met in the Odesa area. The resettlement policy of Soviet power looked very «kind» in the reporting and statistical documents, but the reality was quite different. Complaints and appeals of Ukrainians-migrants are documents, that give an opportunity critically to behave to the official reports of local party leaders, and allow to create more complete picture of this process in the Odesa area.

Key words: *settlers, resettlements 1944-1946, Deportation, Ukrainians, Ukrainian SSR, Poland, USSR, Odessa region.*

Постановка проблеми. В сучасному науковому просторі тема депортації та переселення українців досліджується в контексті розгляду переселення українців західноукраїнських земель до інших областей УРСР, де відновився процес «радянзації» у 1944 р. Сьогодні ця проблема вже має репрезентативний науковий доробок, представлений переважно науковими студіями західноукраїнських та польських вчених. В умовах перебування України та Польщі у тоталітарній системі СРСР у повоєнні роки, ця тема наклала відбиток на пострадянські відносини вказаних держав. Натомість проведені дослідження актуалізують питання регіональних особливостей перебігу процесів переселення та адаптації, це дозволяють зробити нові архівні документи, які ще не в повному обсязі введені до наукового обігу. Так, особливо для Одещини, питання дослідження процесів адаптації, особливостей працевлаштування, чисельного складу переселенців та багатьох інших аспектів є вельми актуальними.

Аналіз досліджень. Тема дослідження окремих аспектів переселенських процесів з певних ідеологічних причин не була предметом уваги в радянській історіографії. В сучасній історичній науці країни є розроблена Виноградською Г. періодизація переселенських процесів 1944-1947 рр., яку дослідниця визначила наступним чином: вересень 1944-вересень 1945 р. – добровільне переселення (невелика кількість переселених); вересень 1945-вересень 1946 рр. – брутальне, насильницьке переселення (масовість); квітень-серпень 1947 р. – акція «Вісла», зачистка Закерзоння від українців (Виноградська, 2008: 243-244).

Щодо регіонального контексту, зазначимо, що історіографічний доробок дослідження переселенських процесів на Півдні представлений роботами миколаївської дослідниці

Тетяни Пронь (Пронь, 2009), окремі аспекти переселенських процесів на Одещині стали предметом уваги Івана Ніточка (Ніточко, 2011), особливості депортаційно-переселенських процесів з Польщі до південних регіонів України у 1944-1947 рр. досліджував Юрій Крамар (Крамар, 2011: 114) на сучасному етапі окремі аспекти адаптації переселенців були предметом уваги В'ячеслава Кушніра (Кушнір, 2015). Деякі аспекти визначеної проблеми вже були оприлюднені авторами статті, зокрема це питання майнового та соціального стану переселенців (Ковальчук, Петрова, 2017; Ковальчук, Петрова, 2016).

Географічно наше дослідження окреслено районами виселення та прибуття переселенців. До Одещини прибували переселенців з наступних районів вже сучасної Польщі, що стали територією виселення українців: Холмський, Грубешівський, Томашівський, Любачівський, Ярославський, Перемишльський, Лесківський, Замостівський, Красноставський, Білгорайський та Влодавський, Дубецьковський, Люблінський, Жешовський повіти (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 38. Арк. 180). Ці ж райони вказуються і дослідником Ю.В. Крамаром (Крамар, 2011: 114). Ще одним районом переселення українців на Одещину, стало Прикарпаття (сучасна Закарпатська область) (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 37 Арк. 73). Одеська область на 1944 р. складалась з 30 районів (Верменич, 2010: 537), з них наступні прийняли найбільше число переселенців: Ананьївський, Балтський, Березівський, Біляївський, Валегоцуловський, Владівський, Гросуловський (з 1945 р. Великомихайлівський), Комінтернівський, Кодимський, Котовський, Доманівський та Кривоозерський (тепер Миколаївська область), Мостовський (тепер Доманівський район, Миколаївська область), Одеський, Жовтневий (ліквідований у 1959 році), Любашівський, Долинський (був приєднаний до Ананьївського району), Песчанський, Першотравневий, Роздільнянський, Цебриківський, Грушківський, Фрунзенський, Чернянський, Ширяївський, Янівський, Овідіопільський. Саме вище вказані райони прийняли участь розселенні переселенців про що зазначається у справі №85, (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 85. Арк. 21).

Мета статті. Автори поставили собі за мету проаналізувати чисельність прибулих переселенців, та деякі особливості адаптації, в тому числі відносин з місцевим населенням та соціально-побутових умов проживання в яких опинилися українці-переселенці на основі документів органів влади та листів-звернень (скарг) безпосередньо переселених українців. Зазначимо, що деякі архівні матеріали вперше вводяться до наукового обігу авторами статті.

Виклад основного матеріалу. Джерелом для написання статті є матеріали справ Державного архіву Одеської області, які розкривають питання щодо особливостей розміщення та влаштування переселенців, а також листи та скарги переселених до органів влади, які наочно демонструють труднощі та проблеми, з якими стикалися переселенці, на відміну від офіційних звітів владних структур, які часто-густо приховували проблеми на місцях.

За даними, що містяться в документах справ Держархіву Одеської області, кількість українців-переселенців коливається від 6850 до 6911 осіб, що підтверджують списки та звіти у справах №89 «Списки украинцев-переселенцев из Польши 1945 г.» (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 420) та № 90 «Списки переселенцев украинцев из Польши убывших из Одесской области 1945-1946 гг.» (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 145. Арк. 321). В даному разі необхідно уточнення, що серед українців-переселенців була велика кількість людей без родин, або тих хто тимчасово залишив родину на західній Україні, це підтверджують списки родин-переселенців 14 районів Одеської області у справі № 90 (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 90. Арк. 1-112). Внаслідок переважно самовільного виїзду у 1947 р. з приблизно 1122 родин, які залишилися на проживання в районах Одеської області (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 147. Арк. 23).

Кожен приймаючий район за відповідною формою мав складати звітні списки переселенців, які у вигляді колонок деталізувалися за наступними категоріями: кількість родин та членів сімей, національність, рік народження, професія, освіта (початкова, середня, вища), наявність/відсутність майна (сільськогосподарський реманент, домашня худоба). Необхідно підкреслити, що ці списки, як звітний матеріал були складені урядовцями вкрай

неохайно. Можна тільки подякувати робітникам архіву, які вже в повоєнні часи приводили передані на зберігання переселенські справи до робочого вигляду. Перший досліджений нами, Цебриківський район, на час складання опису в 1946 р. прийняв 1961 переселенця, що становило 437 сімей. При складанні списків для легкого підрахування кількості родин, вказувався «голова родини» чи просто «голова». «національність» визначалася по «голові родини». Результати виявилися наступними: 18 росіян, 10 білорусів, решта визнали себе українцями. Наймолодший переселенець 1945 року народження (ймовірно народився вже на півдні), найстарший 1855 року народження, слід зазначити, що серед переселених були особи 1865, 1866, 1867, 1869, 1870 років народження, важко уявити морально-психологічний стан цих людей, які в поважному віці вимушені були залишити батьківську землю та переселитися. Але, відмітимо наступну характерну рису, що переселенці 1945 та 1850-60-х рр. народження становлять одиниці у списках зазначених районів, переважають ті, хто народилися в останню чверть XIX ст. та в перші десятиріччя XX ст. Зауважимо, що відомості про «професію» дають нам інформацію, про те, що жінки переважно були домогосподарками, натомість зустрічаються: модистка, завідувача дитячим садком, діловод, учителька. Серед чоловіків найбільшу групу становили: хлібороби, столяри, теслярі. Також серед чоловічих професій по Цебриківському району зустрічалися: рахівник, музикант, залізничник, забійник худоби, бджоляр, моторист, художник, колесник, робітник, слюсар, тракторист, городник, механік. Слід підкреслити, що ми не ставили собі за мету підрахувати чисельність кожної професії окремо. Нажаль колонка «освіта» була відсутня, але у колонці «професія» часто можна зустріти визначення – «учень», кожна 3 родина мала учня або двох, іноді зазначалось «студент» (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 3-76). Овідіопільський район прийняв 1749 переселенців, що становило 412 родин. За національністю був виявлений 1 поляк, 3 білоруса, 1 руський, решта – українці. В колонці «Професія» по Овідіопільському району з'явилось наступне визначення – «утриманець», ця категорія була віднесена до людей похилого віку, дітей шкільного та дошкільного віку. За професіями переважають робочий та чорнороб, це кожен третій чоловік. Також зустрічаються: педагог, бухгалтер, мельник, машиніст, помічник бухгалтера, маляр, пекар, завідуючий господарством, конюх, бляхар, бригадир, винороб, технік. Серед жіночих професій на першому місці домогосподарка, також зустрічаються лаборантка, прибиральниця. За роком народження найменші представлені 1943 та 1945 рр., найстарші 1866, 1868, 1870 рр. (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 77-172). В обох вище розглянутих районах відсутня колонка майно». Вперше ми її зустрічаємо у списках Грушківського району. Кожна родина мала птицю, домашню худобу (переважно вівця та свиня), сільськогосподарський реманент, а саме: плуг, січка, вози, борона, але реманент мала кожна четверта чи навіть п'ята родина. Навіть вулики люди з собою перевозили, що теж було позитивним для господарського розвитку регіону. Грушківський район прийняв 288 переселенців, що становили 85 родин. За віком: наймолодші були 1941-1944 років народження, найстарші 1867-1869 р.н. Серед чоловічих професій з'явилася нова: ветеринар-бджоляр, серед жіночих - кравчиня, але найбільшу групу становлять домогосподарки (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 173-175).

Необхідно підкреслити і зазначити, що переселенцям дозволялося вивозити особисті та хатні речі, сільськогосподарський реманент, різні предмети домашнього і господарського вжитку, а також необхідне обладнання для професійної діяльності особам спеціальних професій, включаючи худобу і птицю що належала їх господарству. Загальна вага вантажу не повинна була перевищувати 2 тонни на одну сім'ю (Пронь, 2009: 60).

Так, Долинський район прийняв 340 переселенців, що становили 110 родин. За національністю всі визначилися українцями. За віком наймолодший 1944 р. народження, найстарший за віком 1864 р. народження. Списки переселенців Долинського району складені на 8 аркушах, але не містять інформації по професіям, освіті, майну тощо (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 176-184). Чернянський район представлений 240 переселенцями у складі 62 родин. У колонці «національність» дві родини вказали що вони росіяни, решта – українці.

За професіями, серед чоловіків переважали хлібороби та робочі, всі інші як і в попередніх районах (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 185-187). Ананіївський район прийняв 600 осіб, що склали 59 родин. Саме в списках переселенців цього району вперше зустрічаємо колонку «освіта», навпроти кожної людини стоїть відмітка – грамотний або малограмотний, також конкретно зазначено про рівень освіти – 3-4 класи, 7 класів, гімназична освіта. Серед переселенців переважають малограмотні та рівнем 3-4 класів. За професійним розшаруванням переважають хлібороби, ковалі, бляхарі, шевці, теслярі. Згідно колонці «майно» тільки 7 родин переїхало без домашньої худоби, у решти по 1 чи 2 одиниці, а саме корови, свині та коні. Про сільськогосподарський реманент інформація відсутня (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 188-191). Списки Ананіївського району вважаємо найбільш повними.

За інформацією проаналізованих справ Фрунзенський район, за списками складеними у 1946 р., прийняв 557 переселенців, що за приблизним підрахуванням становить 142 родини. За віком наймолодші переселенці 1943-1945 років народження, найстарші 1870-1871 р.н. (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 192-196). Серед наявних списків, присутній звіт по місту Одесі, Ленінської районної ради, до складу якого входили селища Куяльник та Усатове. Кількість переселенців 28, родин 10. У колонці «професія» з'явилась відмітка – «не працюючий». Серед професій переважають учитель, домогосподарка, робітник. Рівень освіти не визначений, але є відмітки учень та студент (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 197). Ширяєвський район прийняв 335 переселенців, що склали 97 родин. За віком наймолодший 1945 року народження, найстарший 1864 р.н. За національним складом всі визначились українцями. Про рівень освіти, інформація є тільки щодо 27 переселенців: з яких один з гімназичною освітою, шість неграмотних, решта мали 3-4 класи початкової школи. Професії представлені наступними: вантажник, механік, кравець, швець, слюсар, бджоляр, столяр. За списками Ширяєвського району всі переселенці мали при собі домашню худобу у кількості від однієї до трьох одиниць та господарський реманент (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 198-209).

За списками Великомихайлівського району (до 1945 р. Гросуловський р-н) прибуло 1227 переселенців, це 349 родин. За віком наймолодший 1945 р. н., а найстарші 1860 та 1862 р.н. Серед наявних професій можна виділити наступні: дорожній інженер, секретарка, коваль, маляр, різноробочий, кравець, слюсар, пасічник, візник. Але переважають хлібопашці та домогосподарки (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 210-226). Октябрьський район розмістив 75 родин, які склалися з 228 переселенців. За віком наймолодший 1944 р.н., найстарший 1872 р.н. Всі родини, як і в списках Великомихайлівського району мали домашню худобу та господарський реманент. Кожна друга родина мала при собі віз. За професіями також переважали хлібороби (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 227-228). Доманівський район, як і Ширяєвський надає нам найбільш розгорнуту інформацію. Було прийнято на розселення 1014 переселенців, це 261 родина за списками. За віком наймолодший 1945 р., найстарші 1862-1863 рр. народження. За національною ознакою у всіх стоїть відмітка – українець. За рівнем освіти, 85 осіб мають відмітку «не грамотний», решта 3,4,6 класів школи. Серед професій переважають тракторист, швець, модистка, бухгалтер, чорно робочий, рахівник, ветеринар (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 229-249). Врадівський район прийняв 672 переселенця, в списках району відсутня можливість підрахувати кількість родин, оскільки інформація про «голову родини» відсутня. Майно переселенців представлено домашньою худобою та інвентарем, серед якого переважають плуги та січкари (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 250-258). Песчанський район розмістив 389 переселенців, що склало за списками 84 родини. За національною ознакою всі - українці. За освітнім рівнем 71 переселенець має відмітку «не грамотний», решта мали 2-4 класи початкової школи. Серед професій переважають хлібопашці, шевці, кравці, столяри, сільськогосподарські робітники. Щодо майна, кожна родина має домашню худобу, реманент відсутній (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 259-265). Комінтернівський район розмістив 54 родини, 204 переселенця. Віковий поріг

типовий для всіх районів. Кожна родина переїхала із домашньою худобою та реманентом, визначеним нами вище (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 89. Арк. 268-270).

Отже люди опинившись в ситуації виселення їх з рідних земель, намагалися вивезти із собою все, або хоча б значну частину власного майна. Аналізуючи соціальний склад за досліджуваними списками можна констатувати, що серед переселенців на Одещину переважали селяни, але кожен третій або четвертий переселенець мали технічну або сільськогосподарську професію, що теж мало позитивно вплинути на регіон, який розпочинав стадію відбудови.

Наступною проблемою, що в подальшому може становити окреме дослідження виступають листи-звернення українців-переселенців до органів влади, в яких зазначаються соціально-побутові проблеми з якими вони зіткнулися. Поширеною темою у «зверненнях» українців-переселенців є питання їх поселення у колишніх німецьких колоніях, населення яких було депортовано за звинувачення у співпраці із нацистськими окупантами (Смолій та ін., 2011) і чий хати залишилися у досить доброму стані. Питання німецьких колоній тісно пов'язане із проблемою наявності побудованого чи відновленого житла для переселенців. Так, наприклад, громадянин Кубеляк І.Д. переселенець з Польщі, звернувся із проханням *«переселити його до однієї з колишніх німецьких колоній, де пустують домівки»*. Причина «звернення» полягала в тому, що громадянина Кубеляка І.Д. виселяли з місця тимчасового проживання просто на подвір'я, особливо вражає відповідь «Отдела по делам переселенцев Одесского исполнительного комитета»: *«гражданин Кубеляк И.Д. проживает у брата, от выделенной земли и строительства дома отказался, в жилье не нуждается»* (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 5-11). Слід зазначити що такий характер звернень як і відповідей був типовим, найчастіше працівники переселенського відділу у своїх відповідях відмовляли переселенцям в наданні допомоги.

Наступна категорія листів розкриває складну проблему, з якою стикалися переселенці і містить прохання про воз'єднання родини. По даній категорії необхідно зазначити, що процес переселення носив стихійний характер і поширеним явищем було розділення і розвезення родини по різних областях, або якщо чоловік перебував на військовій службі у РСЧА і не знав про переселення родини тощо, як приклад можемо навести лист громадянки Вах Ольги Петрівни, що була переселена з Польщі та звернулася із проханням допомогти її чоловіку переїхати до Песчанського району до неї та родини (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 12). В цьому випадку відповідь була позитивною. «Заява» Собірної Марії : *«Прошу оказать помощь по обеспечению, как семье военнослужащего КА и разрешить переехать в области Западной Украины УССР...»* (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 108), відповідь : «відмовити». В листах переселенців також активно піднімалося питання умов проживання та оточуючого середовища. Єдиним баченням вирішення проблеми для переселенців, на їхню думку, було тільки переселення їх у західноукраїнські області, де клімат та навколишнє середовище були їм близькими, що й підтверджено наведеними нижче прикладами. Маємо лист-скаргу від переселенців Люблінської області : *«Нас переселили на станцию Буялык, домов нет, лесов и воды нет, условий нет, климат плохой, дети болеют... Комиссия по переселению обещала свободу выбора... Просим переселить в Ровенскую область...»*, цей лист підписали члени семи родин переселенців (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 49). Ще одне аналогічне «Звернення»: *«Нас поселили на станции Кремидовка, климат плохой, условий для жизни нет... Просим переселить нас в Волынскую область...»*, цей лист підписали 14 родин (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 50). Під час дослідження листів по вище вказаному питанню, найбільше «скарг», «звернень», «прохань» щодо переселення до областей західної України по Розділянському району Одеської області (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 350-410). Наступною поширеною проблемою, що представлена у листах переселенців – це взаємовідносини із місцевим населенням. Так, маємо «прохання» 26 родин переселенців, про дозвіл їм виїхати в західноукраїнські землі, звернення було зумовлено тим, що *«...поступают угрозы и оскорбления от местных жителей, обзывают «поляками»...Мы сюда переселялись в надежде спастись от польско-фашистских банд...»* (ДАОО. Ф. Р-2000.

Оп. 3. Спр. 87. Арк. 262). Великою за обсягом звернень до органів влади є проблема отримання матеріальної допомоги та пільг на переселених територіях. Наприклад, маємо «прохання» переселенця Устякова Григорія Михайловича «о компенсації количества гектар озимого посева, оставленного в Польше...» (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 26), Подібне прохання Ващука Петра «О выделении продуктовой и материально помощи ввиду полного обнищания из-за вынужденного переселения в УССР с украинских этнических территорий, переданных Польше со соглашению с СССР» (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 93-95). Досить поширеною проблемою серед звернень переселенців є питання працевлаштування та навчання. Наприклад переселенець Сак Йосип Йосипович, написав лист на ім'я голови держави Йосипа Віссаріоновича Сталіна з проханням : «Трудоустроить его в переселенном районе, так как в переезде в Дубоссары ему отказано...» (ДАОО. Ф. Р-2000. Оп. 3. Спр. 87. Арк. 133).

Висновки. Таким чином, матеріали, що представлені в справах, що зберігаються Державному архіві Одеської області дають можливість ознайомитись та проаналізувати процес переселення українців-переселенців із територій, що були передані СРСР до ПНР за Люблінською угодою. Переселенська політика радянської влади дуже «добро» виглядала у звітних та статистичних документах, але реально стан справ був зовсім іншим. Проаналізовані документи дають можливість висловити тезу про те, що Одещина не була готова приймати тисячі українців-переселенців, через повоєнну розруху, а місцеве населення, перебуваючи у повсякденних злиднях воєнної доби, не завжди було готове приймати і ділитися із новоприбулим населенням, звичайно що це не може характеризувати все населення, але така проблема мала місце, що підкреслює деякі особливості адаптації та влаштування населення. Окрім підрахування чисельності переселенців та визначення районів переселення, набуває актуальності дослідження соціально-побутових умов та проблем, з якими зустрілися переселенці на Одещині. Переселенці намагалися вивезти із собою все, або хоча б значну частину власного майна. Щодо соціального складу, можна констатувати, що серед переселенців на Одещину переважали селяни, серед яких кожен третій або четвертий мали технічну або сільськогосподарську професію. Наведені у статті приклади, можна вважати оглядовими, що окреслюють цілу низку соціально-побутових проблем з якими зіткнулися українці переселенці на Одещині у 1944-1946 рр. Скарги та звернення українців-переселенців є документами, які дають можливість критично ставитися до офіційних звітів місцевих партійних керівників, та дозволяють створити більш повну картину цього процесу в Одеській області. У презентованому дослідженні представлені скарги, що частіше зустрічаються, поза цим дослідженням залишаються інші проблеми, які допоможуть більш ґрунтовно дослідити процес переселення очима переселенців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Верменич, 2010 – Верменич Я.В. Одеська область // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. К., 2010. Т. 7. С. 537-539.
- Виноградська, 2008 – Виноградська, Виноградська Г. Депортація українців з Польщі 1944-1947 рр.: проблеми періодизації та обставини переселення (за матеріалами усних оповідей депортованих) // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. 2008. Вип. 11-12. С. 243-250.
- ДАОО – Державний архів Одеської області.
- Ковальчук, Петрова, 2017 – Ковальчук С.В., Петрова Н.О. Майновий та соціальний стан переселенців на Одещину в 1944-1947 рр. // Міграції в історії і етнічних процесах України. Одеські етнографічні читання: Збірка наукових праць: наукове видання. Одеса. 2017. С. 168-178.
- Ковальчук, Петрова, 2016 – Ковальчук С.В., Петрова Н.О. Українці-переселенці на Одещині 1944-1946 рр. (за матеріалами Державного архіву Одеської області) // Записки історичного факультету (далі ЗІФ). 2016. С. 155-165.
- Крамар, 2011 – Крамар Ю.В. Особливості депортаційно-переселенських процесів з

Польщі до південних регіонів України у 1944-1947 рр. // Матеріали III Міжнародної наукової конференції, присвяченої 70-й річниці героїчної оборони Одеси (м. Одеса, 15–16 квітня 2011 р.). Одеса. 2011. С. 114-119.

Кушнір, 2015 – Кушнір В.Г. Проблеми адаптації депортованих українців на Одещині // ЗІФ. Одеса. 2015. С. 85-97.

Ніточко, 2011 – Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-ти річчя примусового переселення 1951 року: науково-довідкове видання. Одеса. 2011. 240 с.

Пронь, 2009 – Пронь Т.М. «Евакуація» - депортація українського населення з території Польщі в Україну відповідно укладеної угоди між урядами СРСР та ПР 9 вересня 1944 р. // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу. 2009. Т. 94. Вип. 81. С 57-62.

Смолій та ін., 2011 – Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова колегії). К., 2011. Кн. 2. 943 с.

REFERENCES

Vermenych, 2010 – Vermenych Ya.V. Odeska oblast // Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. / redkol.: V.A. Smoliit(holova) ta in. [Odessa region]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy: Nauk. dumka, 2010. – Т. 7. – S. 537-539. [in Ukrainian].

Vynohradska, 2008 – Vynohradska, Vynohradska H. Deportatsiia ukraintsiiv z Polshchi 1944-1947 rr.: problemy periodyzatsii ta obstavyny pereseleння (za materialamy usnykh opovidei deportovanykh) [Deportation of Ukrainians from Poland from 1944-1947: problems of periodization and the circumstances of resettlement (based on oral deportation stories)]// Skhid-Zakhid: Istoryko-kulturolohichniy zbirnyk. 2008. Vyp. 11-12. S. 243-250. [in Ukrainian].

DAOO – Derzhavny`j arxiv Odes`koyi oblasti. [State Archives of the Odessa region]. [in Ukrainian]

Kovalchuk, Petrova, 2017 – Kovalchuk S.V., Petrova N.O. Mainovyi ta sotsialnyi stan pereselentsiv na Odeshchynu v 1944-1947 rr. [Property and social status of settlers in Odessa region in 1944-1947.]// Mhratsii v istorii i etnichnykh protsesakh Ukrainy. Odeski etnografichni chytannia : Zbirka naukovykh prats: naukove vydannia / Za redaktsiieiu V.H. Kushnira. Odesa: Odeskii natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova, 2017. 398 s. S. 168-178. [in Ukrainian].

Kovalchuk, Petrova, 2016 – Kovalchuk S.V., Petrova N.O. Ukraintsi-pereselentsi na Odeshyni 1944-1946 rr. (za materialamy derzhavnoho arkhivu odeskoi oblasti) [Ukrainian settlers in Odesshyn in 1944-1946 (based on the materials of the State Archives of the Odessa region)]// «Zapysky istorychnoho fakultetu» 27 vypusk 2016 : naukove vydannia // Kolektyv avtoriv. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova, 2016. S. 155-165. [in Ukrainian].

Kramar, 2011 – Kramar Yu.V. Osoblyvosti deportatsiino-pereselenskykh protsesiv z Polshchi do pivdennykh rehioniv Ukrainy u 1944-1947 rr. [Features of deportation-resettlement processes from Poland to the southern regions of Ukraine in 1944-1947]]// Materialy III Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii, prysviachenoї 70-y richnytsi heroichnoї oborony Odesy (m. Odesa, 15–16 kvitnia 2011 r.). Odesa : VMV, 2011. 397 s. S. 114-119. [in Ukrainian].

Kushnir, 2015 – Kushnir V.H. Problemy adaptatsii deportovanykh ukraintsiiv na Odeshchyni [Problems of adaptation of deported Ukrainians in the Odessa region]]// «Zapysky istorychnoho fakultetu» 25 vypusk 2014: naukove vydannia. Odesa, 2015. S. 85-97. [in Ukrainian].

Nitochko, 2011 – Nitochko I.I. Ostannia deportatsiia. Do 60-ty richchia prymusovoho pereseleння 1951 roku : naukovo-dovidkove vydannia [The last deportation. To the 60th anniversary of the forced resettlement of 1951: a scientific reference publication]]// I.I. Nitochko. – Odesa: Astroprynt, 2011. – 240 s. [in Ukrainian].

Pron, 2009 – Pron T.M. «Evakuatsiia» - deportatsiia ukrainskoho naseleння z terytorii Polshchi v Ukrainu vidpovidno ukladenoї uhody mizh uriadamy SRSR ta PR 9 veresnia 1944 r. [«Evacuation» - the deportation of the Ukrainian population from the territory of Poland to Ukraine, respectively, an agreement concluded between the governments of the USSR and the PR on September 9, 1944.]// Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. Petra

Mohyly kompleksu. «Kyievo-Mohylianska akademiia». Ser. : Istorychni nauky. 2009. T. 94, Vyp. 81. S 57-62. [in Ukrainian].

Smolii ta in., 2011 – Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI stolittia. Istorychni narysy [Ukraine in the Second World War: A View from the XXI Century. Historical Essays] / Red. kol.: V. A. Smolii (holova kolehii). K.: NVP «Vydavnytstvo «Naukova dumka, NAN Ukrainy», 2011. Kn. 2. 943 s. [in Ukrainian].

УДК 94(477)(092)

DOI: 10.31499/2519-2035.5.2018.146429

Ольга ЛІСОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-6290-7869
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини (Україна, Умань)
lisovskaolya@ukr.net

СЛУЖІННЯ МИСТЕЦТВУ: ГАЛИНА ГІЛЯРІВНА ЯБЛОНСЬКА

У статті зроблена спроба комплексного висвітлення життя та діяльності української акторки героїчного плану, громадської діячки, народної артистки УРСР, члена Національної спілки театральних діячів України, актриси Національного академічного драматичного театру ім. І.Франка, володарки театральної премії родини А. М. Бучми «Бронек», Президента Міжнародної Ліги «Матері і сестри - молоді України», художнього керівника Героїчного театру «Пам'ять» - Галини Гілярівни Яблонської. Автор поставив собі за мету розглянути основні віхи творчого становлення акторки та виокремити відзнаки держави протягом життєвого шляху. Відзначено громадську активність Галини Гілярівни, що втілювалась у роботі в Міжнародній лізі «Матері і сестри - молоді України», викладанні у Київському військовому лицейі ім. І.Богуна, навчанні акторській майстерності, постановці вистав.

Як висновок, зазначено, що Галина Гілярівна Яблонська - геніальне втілення таланту, вічної краси й нескореності долі, як і самої буремності часу. А ще - унікальний приклад служіння Україні, її народу саме через мистецтво. Бо ніщо інше, за її словами, не здатне так глибоко розбудити народну пам'ять, самоідентичність, так міцно сформувати в людині найкращі прояви патріотизму й любові. І ніщо інше, як краса мистецтва не здатна так творчо наснажувати людину на творення цього добра в ім'я інших, своєї землі й нащадків.

Ключові слова: мистецтво, акторка, театр, громадська діяльність, талант, державні нагороди.

Olga LISOVSKA,
PhD. (History), Assistant professor of History of Ukraine Chair
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
lisovskaolya@ukr.net

THE DEDICATION TO ART: HALINA GILIARIVNA YABLONSKA

On the 2d of January, 2018 Halina Giliarivna Yablonska who was born in Uman celebrated her 90th birthday. She is a Ukrainian actress playing mostly heroic roles, a public person, People's Artist in the Ukrainian SSR, a member of the National Union of Theatrical Workers of Ukraine, an actress of Ivan Franko National Academic Drama Theatre, an owner of the theatrical prize of A.M. Buchma's family «Broniek», a president of the International League «Mothers and Sisters for the Youth of Ukraine», an artistic director of the Heroic Theater «Memory», a full member of the Order of Princess Olga (I, II, III degrees), the Ambassador of the World, an owner of the Order named after Holy Martyr Varvara and the award «Woman of the Year». The main idea of the article is to highlight the main periods of Halina Giliarivna Yablonska's life and activities.

Halina Giliarivna's whole life is connected with the theatrical work. She was an actress of Proskuriv Mobile Theatre, and then of Lesia Ukrainka Mobile Theatre in Kamianets-Podilsky and T. Shevchenko Theatre in Mohyliv-Podilsky. She also worked in M. Sadovsky Vinnytsia Regional Drama Theatre and Dnipropetrovsk Mobile Theatre. In 1951 she started her career in I. Franko Theatre and there she has been working for more than 60 years.